



עורכים: פאול ריבלין, יצחק גל ע' עורך: ברנדון פרידמן, גל בוינובר

כרך 3, גיליון 9, אוקטובר 2013

חשיבות הגז במזרח הים התיכון פאול ריבלין

גיליון זה של אקטצאדי בוחן את ההשפעה שסביר להניח שתהיה לתגליות הגז במזרח הים התיכון על כלכלות האזור וחלק מהשלכותיהן הרחבות יותר. בעוד שכמות הגז קטנה בסטנדרטים בינלאומיים, היא מאוד משמעותית עבור המדינות שבמימיהן הוא נמצא.

מצרים וסוריה הן יצרניות גז ותיקות, ולכן מאמר זה מתמקד בשחקניות החדשות: קפריסין, ישראל, לבנון והרשות הפלסטינית. בנוסף, תבחן גם ההשפעה על ירדן. סך האוכלוסיה במדינות אלה הוא כ-47 מיליון נפש, והוא צפוי לצמוח לכ-60 מיליון עד שנת 2030 ולהוות בסיס לשוק אנרגיה פוטנציאלי גדול הרבה יותר. למעט סוריה, היו למדינות אלה עד כה מקורות אנרגיה טבעיים מועטים, והן הסתמכו על יבוא, שהחליש את מאזן התשלומים שלהן. אספקת גז מהשדות בים התיכון תהווה תחליף ליבוא ותחזק את הכלכלות של המדינות הללו (בהנחה שהמשאבים ישמשו להשקעה ולא רק לצריכה). הכלכלות המחוזקות יהפכו לשווקים גדולים יותר, ובעקבות זאת האזור יהפוך לחשוב יותר עבור הקהילה הבינלאומית. האפשרות של יצוא גז מהאזור הובילה להתעניינות מצד מדינות מערב אירופיות, המעוניינות להגביל את משקלה של רוסיה בתחום יצוא הגז. רוסיה עצמה מעוניינת בפיתוח אספקת הגז, על מנת לשמר את השפעתה על השוק האירופי. בנוסף, מכירות של גז בתוך האזור – למשל מישראל לירדן, לרשות הפלסטינית ואפילו למצרים וטורקיה – נתפסות כפתרון לבעיות אנרגיה מקומיות, עם השלכות מדיניות חשובות.

בשנת 2010, סקר גיאולוגי של ממשלת ארצות הברית העריך שיש 3.455 טריליון מטרים מעוקבים (מ"ק) של גז טבעי ו-1.7 מיליארד חביות של נפט הניתו להפקה באגן הלבנט, שמהווה חלק ממזרח הים התיכון. המים הטריטוריאליים והכלכליים של ישראל מהווים 45 אחוזים מאגן הלבנט. במים אלו כבר נמצאו 850 מיליארד מ"ק של גז. עתודות הגז העולמיות בשנת 2012 הוערכו על ידי חברת British Petroleum ב-187.3 טריליון מ"ק, וכך אגן הלבנט הוסיף 1.8 אחוזים לעתודות העולמיות.

העתודות המוכחות והאפשריות של ישראל קטנות מאוד בסטנדרטים בינלאומיים. הזרמת הגז משדה הגז תמר החלה בסוף מרץ 2013, אחרי ארבע שנים של עבודות פיתוח. סך כושר ההפקה הראשוני הוא 7.5 מיליארד מ"ק בשנה, ועד יולי 2013, קידוח תמר הפיק 18 מיליון מ"ק ביום, 94 אחוזים מסך הגז המופק בישראל.

ההפקה מתבצעת מחמש בארות, המחוברות באמצעות צינור תת-ימי כפול באורך 150 קילומטרים אל פלטפורמת עיבוד גז, הממוקמת לחופי העיר אשקלון. לקבלן הזר העיקרי, חברת Noble Energy ושותפיה, יש קשרים עם מגוון גופים ישראלים המשתמשים במשאבים אלה. הבאר הראשונה, בשדה לווייתן הענקי, לווייתן 1, נחפרה בתחילה לעומק 5,170 מטרים, שם המרבץ שנמצא הוערך בכ-450 מיליארד מ"ק גז טבעי. השלב השני של קידוח באר לווייתן 1 היה אמור להגיע לעומק של 7,200 מטרים, שם מעריכים שיש 250 מיליארד מ"ק גז טבעי ופוטנציאלית גם 600 מיליון חביות נפט. הבדיקות בשדה הגז הימי הישראלי שהתגלה לאחרונה, כריש, הממוקם כ-100 קילומטרים צפונית-

מערבית לחיפה, מעלות כי הוא מכיל עתודות של 12.7 מיליון חביות של נפט גולמי מעובה (condensate) המשמש לייצור דלק – בנוסף לפוטנציאל של 51 מיליארד מ"ק גז טבעי בקיבולת המלאה.

למעט ישראל, המדינה הפעילה ביותר בחיפוש גז באזור הלבנט היא קפריסין. ניקוסיה הייתה להוטה לדון על סימון גבול המים הכלכליים שלה עם ישראל (אחרי שעשתה זאת עם מצרים בשנת 2003), והגיעה להסכם בדצמבר 2010. כעבור שנה התגלה שדה אפרודיטה במים הקפריסאיים, רק 35 קילומטרים מערבית לשדה לווייתן. העתודות המוערכות בשדה זה, של עד 230 מיליארד מ"ק, יותר מימלאו את כלל צרכי האנרגיה של קפריסין למאתיים השנים הבאות. חלק משמעותי של הגז במזרח הים התיכון – סביב 1.7 מיליארד מ"ק – נמצא בתחום המים הכלכליים של קפריסין – מדרום לאי, בו לקפריסין יש את הזכות המשפטית לחפש גז ולקדוח. אם התחזיות יתממשו, השדה יספק את הצריכה המקומית לעשורים הבאים וימלא את שאיפתו של האי להפוך ליצואן אנרגיה.

תגליות הגז של קפריסין בשדה אפרודיטה עשויות להציל את כלכלתה. התזמון מוצלח מאוד, משום שבינוי 2012, קפריסין הפכה לחברה החמישית באיחוד האירופי שביקשה סיוע כלכלי בינלאומי השווה לתמ"ג של המדינה, 24 מיליארד דולר. נשיאה של קפריסין הצהיר שההכנסות ממכירות הגז הטבעי העתידיות ישמשו לצמצום החוב, בעוד שהיתר יממן תוכניות צמיחה של הכלכלה הלאומית.

יצור נפט וגז עתידי במדינה זו, העניה במשאבים, יקטין משמעותית את עלויות יבוא הדלק. פיתוח סקטור הנפט והגז יוביל גם להשקעות הון גדולות ויצור משרות רבות והכנסות לממשלה ולסקטור היצוא. קפריסין נשענת ברובה על יבוא נפט. התלות של הכלכלה הקפריסאית ביבוא אנרגיה היא השלישית בגודלה באיחוד האירופי. בשנת 2010, עלויות יבוא האנרגיה של קפריסין הגיעו ל-1.7 מיליארד דולר, השווים ל-20 אחוזים מסך עלויות היבוא ושישה אחוזים מהתמ"ג.

קפריסין ערכה את סבב הענקת רישיונות הראשון שלה לחיפוש והפקה של גז בשנת 2007. רישיון אחד לגוש 12 ניתן בשנת 2008 לנובל אנרג'י האמריקנית. שלוש שנים מאוחר יותר, נובל אנרג'י גילתה את שדה אפרודיטה, שצריך לעבור הערכה לפני שיוכרז כמסחרי וניתן לפיתוח. סבב הרישיונות השני, בשנת 2012, הצליח למשוך יותר עניין בינלאומי. תריסר גושים ימיים הוצעו; הוגשו 15 הצעות על ידי 29 חברות בינלאומיות (שליש מתוכן ישראליות). אם הפיתוח ימשך, הגז המופק אינו צפוי להגיע לשוק המקומי לפני שנת 2018.

מתחים פוליטיים בין מדינות שכנות עלולים להוסיף ולסבך את המצב. טורקיה מתנגדת לבדיקות הנערכות על ידי הממשלה הקפריסאית היוונית עד שזו תגיע להסכמה עם הרשויות הקפריסאיות הטורקיות. בנוסף, קיים סכסוך בין קפריסין ולבנון לגבי הגבולות הימיים שביניהן. פירוש הדבר הוא שקפריסין לא יכולה להתחיל בבדיקות נפט וגז עצמאיות מלאות עד שסוגיות אלו יפתרו.

שר האנרגיה של לבנון הכריז על גילוי שדה גז טבעי ענק, המוערך בכ-855 מיליארד מ"ק. לבנון השיקה סבב של תהליך מתן אישור ראשוני ל-46 חברות אנרגיה בינלאומיות המעוניינות ברישיונות לערוך חיפושי נפט וגז. המועד האחרון להגשת הבקשות הוא חודש אוקטובר, והחוזים אמורים להיחתם בפברואר 2014. שר האנרגיה צפה כי יצור הגז יתחיל בשנת 2020. ערכן של עתודות הגז שלחופי לבנון הוערך ב-700-300 מיליארד דולר, בעוד שהתמ"ג שלה הוא 43 מיליארד דולר בלבד.

בנוסף לסיכונים הטכניים והמסחריים הכרוכים בפיתוח הגז, בלבנון המצב מוחמר בשל חוסר היציבות הפוליטית המקומית והאזורית. מלחמת האזרחים הממושכת בסוריה עשויה להתפשט לאזורים נקודתיים בלבנון ולהוביל להתפרצויות אלימות. בנוסף, קיים סכסוך לגבי הגבול הימי עם ישראל. סימוני גבול מנוגדים של לבנון וישראל יצרו אזור מריבה של כ-854 קמ"ר בים התיכון. סכסוכים על גבולות ימיים הם דבר שבשגרה, אך המתרחש בין לבנון וישראל, המצויות במצב מלחמה, מגבירה את תחושת הסכנה של המשקיעים.

בנוסף לסיכונים למשקיעים, כלכלתה של לבנון סובלת גם מחוב ציבורי גדול, שבסוף יוני 2013 היווה 140 אחוזים מהתמ"ג שלה והיה בין הגבוהים ביותר בעולם. בכירים לבנוניים מקווים שסקטור הנפט והגז, אשר עשוי לגמד את הסקטורים האחרים בכלכלה, ייצר את ההכנסות הדרושות להתמודדות עם בעיית החוב. כמו כן, הוא יקל על עלויות יבוא הדלק הגדולות ועל הבעיה הכרונית של מחסור בחשמל.

בהרבה מדינות מתפתחות, ובמיוחד במדינות שאחרי סכסוך, הכנסות כאלה הפכו לקלה והזינו את השחיתות והסכסוכים הפנימיים והחמירו את העוני. יש סיכוי גבוה שהדבר יקרה גם בלבנון.

ירדן סובלת מחוסר ביטחון חמור בנוגע לאנרגיה מאז שיבוא הגז שלה ממצרים הפך לבלתי יציב. אספקה בטוחה מישראל היא אפשרות ריאלית שתקל על בעיה כלכלית משמעותית ותוכל לתרום ליציבות הפוליטית וליחסים משופרים בין המדינות. גם הרשות הפלסטינית עשויה לבחור לייבא גז מישראל, לפחות עד שמשאביה שלחופי עזה יפותחו. אלה הן כנראה ההשפעות האזוריות הריאליות ביותר: יצוא מישראל למצרים וטורקיה נראה פחות סביר בעתיד הקרוב, בשל סיבות פוליטיות.

לסוריה יש עתודות מוכחות של 243 מיליארד מ"ק, אותן היא ניצלה במשך שנים, אך היצור המקומי נפגע בשל המלחמה. המים הטריטוריאליים הסוריים טרם נסקרו. בשנת 2010 סוריה יצרה תשעה מיליארד מ"ק ובשנת 2011 רק שמונה מיליארד.

לשדה הימי של עזה יש עתודות המוערכות בכ-29 מיליארד מ"ק. הרשות הפלסטינית וישראל דנו בנושא פיתוח השדה, אולם עד כה לא נרשמה התקדמות.

הגז ממזרח הים התיכון כבר משפיע על האזור, ובמיוחד על ישראל, המדינה הראשונה שהחלה בתהליך הייצור. עלות יצור החשמל קטנה משום שהשימוש בגז זול יותר מדלקים אחרים, והוא גם נקי יותר. בנוסף לצמצום התלות בנפט מיובא, ההכנסות ממסים יעלו. זאת נוסף על הכנסות ממשלתיות הצפויות להתקבל ממיסוי ישיר על יצור הגז, שינועו בין 200 ל-400 מיליון דולר לשנה. התרומה לתמ"ג והצורך המופחת לייבא דלק אמורים להקטין גם את עלויות שרות החוב של הממשלה. התרומה לכלכלה, עם זאת, תהיה מתונה בשל התחזקות השקל בעקבות צמצום יבוא הנפט. הדבר ישפיע על יצואנים, שמוצריהם יהפכו ליקרים יותר בחו"ל, ועל יבואנים שמוצריהם יהפכו לזולים יותר בשוק הישראלי. כיוון שהיצוא מהווה 40 אחוזים מהתמ"ג של ישראל, עליית ערך השקל עלולה להנמיך את התמ"ג.

בנק ישראל מעריך שההשפעה הכוללת של יצור הגז הטבעי על מאזן התשלומים בשנת 2014 תהיה 3.5 מיליארד דולר, והוא ירכוש מט"ח בשנת 2014 בהתאם. סקטור הגז יוסיף אחוז אחד לתמ"ג ב-2013 (כ-22 מיליארד דולר) ו-0.7 אחוזים בשנת 2014.

קיים בישראל ויכוח נוקב לגבי כמות הגז שיש לייצא. החברות שפיתחו את שדה תמר ומפתחות את שדה לויתן הגדול הרבה יותר טוענות שהיצוא חיוני למימון פעילותן, בהתחשב בגודל הקטן יחסית של השוק המקומי. גורמים אחרים טוענים שהגודל הפוטנציאלי של השוק המקומי לא הוערך כהלכה, ושהתועלת לדורות הבאים מהגז תיפגע אם היצוא יהיה גדול מדי. סוגיית הגוף שיקבל את ההחלטה – הממשלה או הכנסת – גם היא נתונה לויכוח ותקבע על ידי המשפט.

בקפריסין, השוק המקומי קטן בהרבה מישראל ולכן פוטנציאל היצוא גדול יותר. אולם, אף אם קפריסין וישראל (ואולי גם לבנון וסוריה בהמשך) יחליטו לייצא גז, לא יהיה מדובר בשינוי מהותי מבחינת שוק הגז הבינלאומי או האזורי. חלק גדול מהתחזיות לגבי שינויים דרמטיים במאזן האסטרטגי בשל הגז ממזרח הים התיכון הן מוגזמות. התועלת למדינה מתועשת כמו ישראל תהיה ניכרת אם ההכנסות ישמשו להשקעה ולא לצריכה, וכלכלה חזקה תחזק גם את מצבה האסטרטגי של המדינה. הדבר יהיה נכון גם למדינות אחרות באזור, אם הן ינצלו את הכנסותיהן בחוכמה. יתרונות אלו יהיו משמעותיים יותר מתוכניות היצוא הגרנדיוזיות שהוצעו.